

Το δίκιο του πιστωτή

Η πίστωση και το χρέος είναι κάτι παραπάνω από μια απλή οικονομική συναλλαγή. Είναι μια πράξη, η οποία πολλές φορές έχει ηθικές, κοινωνιολογικές, πολιτικές και συναισθηματικές επιπτώσεις. Κανείς δεν αμφισβητεί ότι οι αλλαγές και οι αντικρουόμενες απεικονίσεις των προσωπικών πιστώσεων και χρεών επηρεάζουν σοβαρά τη δύναμη και την ευημερία των κρατών. Στην ανθρώπινη ιστορία, το χρέος έχει γίνει η αιτία για μείζονος σημασίας πολιτικές αλλαγές, εξεγέρσεις, επαναστάσεις, αλλαγές καθεστώτων και κυβερνήσεων. Ολα αυτά συνέβησαν καθώς το χρέος συνδέθηκε με την απειλή και συχνά, στην πραγματικότητα, με τη διάβρωση της ελευθερίας, όχι μόνο για τα άτομα αλλά και για ολόκληρες οικογένειες. Βρέθηκαν σε μια κατάσταση «δουλείας του χρέους».

Λόγω της υποδούλωσης, επαναστατικές αλλαγές της εξουσίας ή άνοδος νέων κυβερνητών συχνά έφεραν μαζί τους διαγραφές χρέους και καταστροφή αρχείων χρέους. Το πρώτο καταγεγραμμένο τέτοιο παράδειγμα φαίνεται να είναι το 2400 π.Χ. από τον βασιλιά Epmetena στην πόλη-κράτος των Σουμερίων Λαγκάς στη Μεσοποταμία. Στη συνέχεια, η βιβλική παροιμία «Οι πλούσιοι κυριαρχούν πάνω στους φτωχούς και ο δανειολήπτης είναι δούλος του δανειστή» χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει την ακύρωση «απεχθών» χρεών μετά την αλλαγή καθεστώτος. Χρησιμοποιήθηκε επίσης για τη φυλάκιση οφειλετών, για παράδειγμα στα έργα του Καρόλου Ντίκενς. Διαφθείρει τα κράτη και θα δημιουργήσει πολιτικές της ψευδαίσθησης και της ύβρεως. Η χρηματοδότηση του δημοσίου χρέους διευκόλυνε καταστροφικούς πολέμους, υποδαύλισε την αποικιοκρατία και προκάλεσε αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ των κρατών και των πιστωτών.

Αν θελήσει κανείς να προχωρήσει σε μια χαρτογράφηση πιστωτών και οφειλετών δημόσιου χρέους, τότε θα διαπιστώσει ότι υπάρχει μια ελίτ κρατών-πιστωτών και μια ομάδα «εύθραυστων οφειλετών», δηλαδή κρατών τα οποία έχουν βεβαρημένο πιστωτικό παρελθόν και παρόν. Τα κράτη-πιστωτές στη διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων είναι λίγο-πολύ τα ίδια. Η Μ. Βρετανία ουσιαστικά κυριαρχούσε στις διεθνείς αγορές χρήματος στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, ενώ από το 1860 εμφανίστηκαν οι γαλλικές τράπεζες να διεκδικούν μερίδιο τόσο από την ευρωπαϊκή αγορά όσο και από αυτήν της Νότιας Αμερικής. Λίγο αργότερα, περί το 1870, στις διεθνείς χρηματαγορές ισχυρό έρεισμα απέκτησαν οι Γερμανοί. Φυσικά, σημαντικός είναι και ο ρόλος των Ολλανδών κεφαλαιούχων. Υπό το πρίσμα αυτό, από τότε μέχρι σήμερα δεν έχουν αλλάξει και πολλά, καθώς τα κράτη-πιστωτές εξακολουθούν να είναι περίπου τα ίδια.

Ενας από τους πιστωτές του 19ου αιώνα ήταν η Ρωσία, αλλά ο ρόλος της ήταν σχετικά περιορισμένος σε σχέση με τους υπόλοιπους. Για μεγάλο διάστημα (από την Οκτωβριανή Επανάσταση μέχρι και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο) η Ρωσία δεν διαδραμάτιζε κανένα ρόλο στη διεθνή αγορά χρήματος, ενώ στη συνέχεια οι χορηγήσεις που έκανε είχαν καθαρά πολιτικές σκοπιμότητες, αφού οι περισσότερες από αυτές προορίζονταν για χώρες με φιλικά καθεστώτα. Και φυσικά από τις αρχές του 20ού αιώνα, οι ΗΠΑ άρχισαν να μετατρέπονται στον μεγαλύτερο χρηματοδότη του πλανήτη. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι και η αναβάθμιση του δολαρίου ως του βασικού νομίσματος του διεθνούς εμπορίου τη βοήθησαν να μετατραπεί σε αδιαμφισβήτητο κυρίαρχο της αγοράς χρήματος.

Οι χορηγήσεις που έκαναν τα κράτη-πιστωτές προς τους εύθραυστους δανειστές είχαν αναμφίβολα, πέραν του οικονομικού, και πολιτικά κίνητρα. Προφανής στόχος ήταν, μέσω των χορηγήσεων, να εξασφαλίζουν τα κατάλληλα πολιτικά, οικονομικά και γεωπολιτικά ανταλλάγματα. Ρυθμίζοντας τις ροές και τους όρους χρηματοδότησης, κατάφερναν να στηρίζουν φιλικές κυβερνήσεις, να εξασφαλίζουν παραγγελίες στρατιωτικού, κυρίως, εξοπλισμού για τις εξοπλιστικές βιομηχανίες τους, καθώς και διάφορες δουλειές σε δικές τους επενδύσεις σε υποδομές που έκανε η χώρα-οφειλέτης. Το πιο σημαντικό από όλα είναι ότι η χρηματοοικονομική εξάρτηση που εξασφάλιζαν τους βοηθούσε ώστε να υιοθετεί ο οφειλέτης πολιτικές απόλυτα συνεπείς με τους γεωπολιτικούς στόχους του δανειστή.

Δεν είναι λίγες οι φορές που οι πιστώσεις χρησιμοποιήθηκαν

για να ανατραπούν κυβερνήσεις, να επιβληθούν πολιτικές και να προσελκυστούν τα κράτη-οφειλέτες σε ευρύτερους πολιτικούς συνασπισμούς. Η ιστορία του ελληνικού χρέους βρίθει τέτοιων παραδειγμάτων απο την εποχή του Οθωνα μέχρι σήμερα. Τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για να στηριχθούν ο Οθωνας και η Βαυαροκρατία. Τα δάνεια οδήγησαν στην ανατροπή του και στην εγκαθίδρυση της δυναστείας των Γλίξμπουργκ. Το χρέος χρησιμοποιήθηκε για μια σειρά εκβιασμών, π.χ. ο καγκελάριος Βίσμαρκ απείλησε να μπλοκάρει τη συνθήκη προσάρτησης της Θεσσαλίας αν δεν εξοφλούνταν αμέσως οι Βαυαροί κληρονόμοι (Ανδρεάδης, 1904, 111). Και φυσικά τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για να αποκτήσουν, μέσω του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, τον πλήρη έλεγχο της χώρας.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η ελληνική περίπτωση δεν είναι η μοναδική. Ανάλογες πολιτικές εφαρμόζουν τα κράτη-πιστωτές παντού και πάντα. Τον 19ο αιώνα πολλοί εύθραυστοι δανειστές αποδέχθηκαν όρους με τους οποίους στην πραγματικότητα εκχωρούσαν κυριαρχικά δικαιώματά τους. Τέτοιες περιπτώσεις καταγράφηκαν στην Αίγυπτο, στη Νότια Αμερική αλλά και σε Τουρκία, Σερβία και Βουλγαρία (στις δύο τελευταίες χώρες ο έλεγχος δεν επιβλήθηκε με διεθνείς Συνθήκες, αλλά οι ίδιες οι χώρες παραχώρησαν ορισμένα δικαιώματα στους δανειστές τους). Υπό την έννοια αυτή, τα μνημόνια που επιβλήθηκαν από τους Ευρωπαίους δανειστές και το ΔΝΤ στην πρόσφατη κρίση χρέους είναι μια πρακτική αιώνων.

Αλλά ακόμα και στο θέμα των εγγυήσεων, οι αλλαγές που έχουν γίνει στη διάρκεια των δύο αιώνων δεν είναι τόσο σημαντικές. Για παράδειγμα, οι εγγυήσεις που παραχωρήθηκαν προκειμένου να συναφθούν τα δάνεια Ανεξαρτησίας ήταν οι εθνικές γαίες (δηλαδή τα μοναδικά περιουσιακά στοιχεία που μπορούσε να διαθέσει τότε η επαναστατημένη Ελλάδα). Σήμερα οι δανειστές ουσιαστικά έχουν πάρει ως εγγύηση σχεδόν το σύνολο της κινητής και ακίνητης δημόσιας περιουσίας, αλλά με πιο κομψό τρόπο: επιβάλλοντας τη μεταβίβασή της σε εταιρείες, οι οποίες έχουν ουσιαστικά τον έλεγχο.

Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι στο παρελθόν οι εγγυήσεις που παρείχε η Ελλάδα αλλά και άλλα κράτη-οφειλέτες με επιβαρνημένο «πιστωτικό παρελθόν» ήταν τα έσοδα από συγκεκριμένες φορολογίες, κάτι το οποίο δεν ισχύει σήμερα. Αν όμως αναλογιστεί κανείς πως τα σημερινά μνημόνια προβλέπουν ρητά ότι συγκεκριμένα ποσοστά από τα έσοδα της πώλησης περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου θα χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή του χρέους, τότε εύκολα κατανοεί ότι το μόνο που έχει αλλάξει είναι το

είδος της εγγύησης. Για παράδειγμα το 1898 εκχωρήθηκαν στον ΔΟΕ τα έσοδα:

- από τα μονοπώλια άλατος, πετρελαίου, σπέρτων, παιγνιοχάρτων, σιγαροχάρτου, ναξίας σμυρίδος
- από τον φόρο κατανάλωσης καπνού
- από τα τέλη καπνοσήμου
- από τους δασμούς του Τελωνείου Πειραιώς.

Με τα τωρινά μνημόνια, η εξυπηρέτηση των δανείων που έχουν χορηγήσει οι Ευρωπαίοι πιστωτές έχει συνδεθεί με τα έσοδα που θα έχει το Ταμείο Αποκρατικοποιήσεων. Και αναρωτιέται κανείς ποια είναι η διαφορά.

Εύλογα θα αναρωτηθεί κανείς τι άλλαξε από τότε μέχρι σήμερα. Ουσιαστικά οι μεγάλες αλλαγές που επιτεύχθηκαν αφορούν την προστασία των πιστωτών από τους κάθε λογής πιστωτικούς κινδύνους. Έτσι εξασφαλίστηκε η ροή πληροφόρησης, καθιερώθηκαν μηχανισμοί αξιολόγησης του αξιόχρεου των οφειλετών, ενώ παράλληλα καθιερώθηκαν «ασφάλιστρα» με διάφορες μορφές, ώστε να εξασφαλίζονται οι πιστωτές σε περίπτωση που οι οφειλέτες βρεθούν σε αδυναμία εξόφλησης των χρεών τους. Μοντέλα που βασίζονται στην επιστήμη προκάλεσαν την ψευδαίσθηση ότι οι πιστωτικοί κίνδυνοι ελέγχονται καλύτερα, αλλά αυτά τα μοντέλα δεν έλαβαν υπόψη μία παράμετρο: τη συμπεριφορά των τραπεζών σε ένα περιβάλλον που παρείχε απίστευτες δυνατότητες ελευθερίας κινήσεων. Αυτό δημιούργησε μια ευρέως διαδεδομένη αίσθηση σύγχυσης, ανησυχίας και συναγερμού για τις συνέπειες από τη συμπεριφορά των τραπεζών και από το πώς οι κεντρικές τράπεζες διαχειρίζονται χρήματα.

Με δεδομένη την τεράστια ανάπτυξη του μεγέθους των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων αλλά και το μέγεθος, την πολυπλοκότητα και την αδιαφάνεια των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που διαχειρίζονται τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία και τον πολλαπλασιασμό των ολοένα και πιο εξωτικών πιστωτικών μέσων, όπως η τιτλοποίηση και τα χρέη με υποθήκες, εύκολα κατανοεί κανείς ότι οι κίνδυνοι στην πραγματικότητα παραμένουν υψηλοί. Επίσης διευρύνθηκε σε απίστευτο βαθμό η αγορά, καθώς οι καταναλωτές και οι επενδυτές μπορούσαν να κάνουν χρήση του ηλεκτρονικού χρήματος. Η εποχή των κυβερνο-οικονομικών (cyberfinance) αναδιμόρφωσε τη στάση απέναντι στην πίστωση: «Τα χρήματα τώρα είναι ατελείωτα», έγραψε ο οικονομολόγος Satyajit Das στο «Extreme Money», «ικανά για άπειρο πολλαπλασιασμό και εντελώς εξωπραγματικά».

Όλα αυτά έδειξαν ότι από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα το μόνο που δεν έχει αλλάξει είναι η βουλιμία των τραπεζιτών και των κεφαλαιούχων. Αυτό έχει συνέπεια οι πιστωτές να δρουν ανέλεγκτα και, όπως απέδειξαν το σπάσιμο της «φούσκας» των ενυπόθηκων δανείων αλλά και η κρίση χρέους της ευρωζώνης, χωρίς κανέναν κίνδυνο να υποστούν τις συνέπειες, καθώς εξακολουθούμε να ζούμε σε εποχές όπου ο δανειστής είναι ο ενάρετος και ο οφειλέτης ο άφρων.